

УДК 330.101.52

В. М. ТАРАСЕВИЧ,
*професор, доктор економічних наук,
завкафедрою політичної економії
Національної металургійної академії України
(Дніпропетровськ)*

ЕКОНОМІЧНА СОЦІОДИНАМІКА У ФІЛОСОФСЬКОМУ ПРОСТОРИ ЕКОНОМІКО-ТЕОРЕТИЧНОГО ЗНАННЯ

Запропоновано варіант взаємного тестування загальних філософсько-наукових атрибутів економіко-теоретичного знання і головних положень економічної соціодинаміки. Акцентовано увагу на суспільній зумовленості, філософських основах економічної соціодинаміки, її позиціюванні у картинах економічної реальності, а також у системі ідеалів і норм науковості. Визначено змістові характеристики наукової конструкції економічної соціодинаміки.

Ключові слова: економічна соціодинаміка, економіко-теоретичне знання, компліментарність корисностей, незвідність інтересів, соціодинамічний процес, індивідуалізм, холізм, комунітаризм, теоретичні схеми (моделі).

V. M. TARASEVYCH,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Chair of Political Economy,
National Metallurgical Academy of Ukraine
(Dnipropetrovs'k)*

ECONOMIC SOCIODYNAMICS IN THE PHILOSOPHICAL SPACE OF ECONOMIC-THEORETIC KNOWLEDGE

A version of the mutual testing of general philosophical-scientific attributes of the economic-theoretic knowledge and the principal positions of economic sociodynamics is proposed. The attention is paid to the social stipulation, philosophical foundations of economic sociodynamics, and its positioning in patterns of the economic reality and in the system of ideals and norms of the scientific knowledge. The substantive characteristics of a scientific construction of economic sociodynamics are determined.

Keywords: economic sociodynamics, economic-theoretic knowledge, complementarity of utilities, irreducibility of interests, sociodynamical process, individualism, holism, communitarism, theoretical schemes (models).

У винесеній на суд читача статті продовжується виклад деяких результатів досліджень філософсько-наукової проблематики економіко-теоретичного знання (ЕТЗ). Якщо раніше в центрі уваги перебували загальні положення про будову, структуру та генезис ЕТЗ [1], то тут сьогодні – їх застосування в аналізі економічної соціодинаміки (ЕСД) Р. Грінберга та О. Рубінштейна. Йдеться про взаємне тес-

Тарасевич Віктор Миколайович (Tarasevych Viktor Mykolaiovych) – e-mail: v_tarasevich@list.ru.

тування* зазначених загальних положень і базових постулатів ЕСД, яке може каталізувати їх взаєморозвиток.

Про зміст і зумовленість ЕСД

Основу ЕСД становлять феномен незвідних потреб суспільства та перехід від постулату методологічного індивідуалізму до більш м'якого принципу компліментарності індивідуальної та соціальної корисностей благ, що припускає наявність групових преференцій разом з уподобаннями індивідуумів. При цьому компліментарність корисностей трансформується у взаємодоповнення суб'єктів ринкового обміну: до сукупності індивідуумів додається держава як ринковий суб'єкт, місія якого полягає в реалізації нормативних інтересів суспільства. За таких обставин умови рівноваги визначаються загальною формулою, згідно з якою граничні витрати вирівнюються сумою граничної індивідуальної та граничної соціальної корисностей [2, с. 35].

Домінантний ринковий механізм трансформує потреби окремих індивідуумів – ринкових суб'єктів – у звідний інтерес суспільства як мегаіндивідуума (агрегату ринкових суб'єктів). Інтерес суспільства, що виявляється політичною системою незвідних до суми індивідуальних інтересів, має ціннісну природу та “матеріалізується у формі додаткового попиту, який пред'являється некомерційною організацією – державою (далі – меритором) відносно конкретного блага” (лема I) [3, с. 257–259].

Які витоки незвідних потреб (інтересів) суспільства? Відповідно до постулату соціального імунітету, який відображає дію телеологічного механізму, “будь-яке суспільство володіє “імунною системою”, яка породжує соціальні інтереси, спрямовані на самозбереження цього суспільства”. “Імунна енергія суспільства дозволяє долати бар'єр міжособистісних порівнянь корисностей і у різні моменти історії “вмикає” політичні механізми формування незвідних інтересів соціуму – ціннісні судження, що не виявляються стандартними ринковими механізмами” [3, с. 253]. “Відповідальна” за реалізацію цих соціальних інтересів держава “виступає як самостійний суб'єкт ринку” [2, с. 90] і керується постулатом соціальної мотивації, намагаючись реалізувати свій відособлений (незвідний суспільний) інтерес як найліпший суддя свого добробуту [3, с. 250].

Оскільки за певних обставин будь-яке часткове благо може задовольняти не тільки індивідуальні, але й незвідні суспільні потреби (НСП)**, і ринковий попит на нього з боку мегаіндивідуума доповнюється попитом меритора***, остільки це часткове благо, залишаючись таким для окремих індивідуумів, є суспільним товаром для пари носіїв різних інтересів – мегаіндивідуума та меритора (лема II) [3, с. 260]. Відповідно до соціодинамічного принципу інверсії, соціальне опікування будь-яким частковим благом, яке індивідууми здобували в різних кількостях, але за єдиною ціною, породжує соціальну мутацію цього блага та спричиняє інверсію його рівноважних цін і кількості: мегаіндивідуум і меритор одержують благо, яке стало для них суспільним, в однаковій кількості, але за різними цінами (лема III) [3, с. 261].

* Мається на увазі вивчення їх взаємних відповідності, інтерактивності та збагачення.

** У трактуванні авторів ЕСД концепти “НСП”, “незвідні потреби суспільства”, “незвідний суспільний інтерес”, “незвідний інтерес суспільства”, “соціальна корисність”, “соціальний інтерес” мають однакове змістове “навантаження”.

*** У категоріях ЕСД у даному випадку йдеться про попит меритора на часткове благо як особливу форму соціальної опіки останнього з боку меритора.

Інверсію цін і кількості блага відображено в інверсії стандартних умов рівноваги (рис. 1). В узагальненій версії останньої, з урахуванням того, що на ринку одночасно оперують індивідуальні суб'єкти з властивими їм уподобаннями, які "зводяться" до сукупного інтересу мегаіндивідуума U_p , та діюча від імені суспільства некомерційна організація-меритор, що намагається реалізувати суспільні пререференції U_s , які виявляються політичною системою, рівновага досягається у точці M , у якій граничні витрати MC_R , подані прямою пропозиції S , вирівнюються сумою граничної індивідуальної корисності MU_I (пряма U_I) і соціальної корисності блага MU_S (пряма U_S): $U = U_I + U_S$, де U – сукупний попит мегаіндивідуума та меритора на благо (лема IV) [2, с. 261–262].

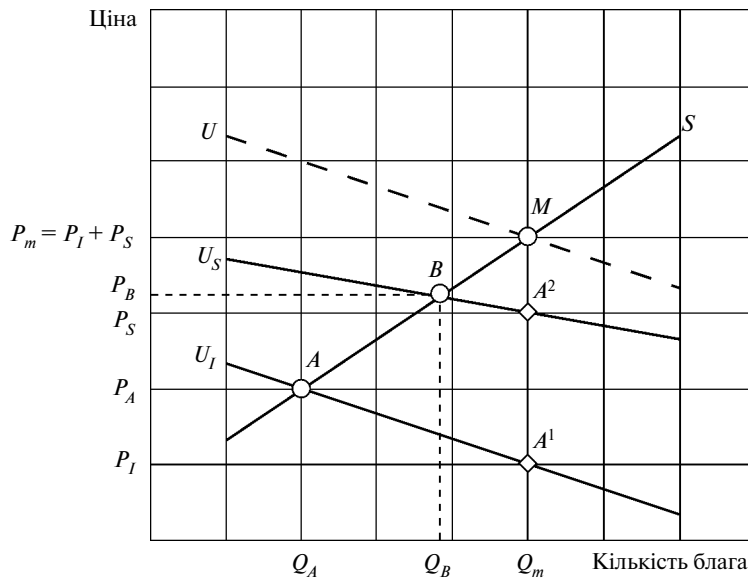

Рис. 1. Рівновага в економічній соціодинаміці

Проте зазначена рівновага суть окремий випадок, проміжна фаза соціоекономічної динаміки. У загальному випадку в результаті дії внутрішніх факторів та їх взаємодії із зовнішнім середовищем у телеологічному об'єднанні енергетики негативного та позитивного зворотного зв'язку відбуваються динамічні зміни корисностей, відмирання старих і актуалізація нових незвідних потреб суспільства, які перетворюють рівновагу на коротку мить, чергування яких і становить траєкторію еволюції [3, с. 266, 268]. У результаті безперервної діяльності держави, спрямованої на реалізацію НСП, створюється соціальний ефект у вигляді якісного покращення суспільного середовища (перша стадія), який завдяки притаманній індивідуумам схильності до творення та адекватним інститутам стає надбанням індивідуумів на другій стадії [3, с. 275, 277]. Цей процес самозбільшення сукупного споживчого результату характеризується соціодинамічним мультиплікатором економічного розвитку [3, с. 289]. За його допомогою доведено принципово важливу тезу: "...Реалізація соціального інтересу <...> породжує такі економічні наслідки, у тому числі вторинні індивідуальні вигоди, за яких кожен суб'єкт ринку не погіршує своє становище" [3, с. 290, 292–311].

Безпосереднім розвитком ЕСД стала розробка О. Рубінштейном соціальної типології благ і НСП, соціодинамічної еволюційної моделі благ, а також законів економічної соціодинаміки. На основі можливих комбінацій трьох фундаменталь-

них соціальних властивостей благ – індивідуальної, соціальної корисностей та комунальності у споживанні – виокремлено п'ять груп благ, що між собою не перетинаються: часткові, соціальні, комунальні, змішані, змішані комунальні [4, с. 93–95]. Їх цикли та квазіцикли, що відображають переходи блага з однієї групи до іншої в результаті зміни відповідних соціальних властивостей і варіації наполегливості НСП усередині циклу [4, с. 128, 147], не є хаотичними та безсистемними. Соціодинамічна еволюційна модель благ являє собою досить цілісну динамічну картину всієї сукупності товарів і послуг, що споживаються [4, с. 157–190]. Гіпотеза про ізоморфізм сукупності благ і НСП, що їх задовольняють, відкрила шлях до визначення та соціодинамічної характеристики базових видів зазначених потреб: структурокоригуючих, регулятивних, мериторних, компенсаторних і базових [4, с. 191, 267] і додаткового обґрунтування одного з фундаментальних положень ЕСД, згідно з яким у загальному випадку ринкова рівновага формується у взаємодії звідних і незвідних потреб суспільства, у конфлікті останніх з індивідуальними перевагами усіх суб'єктів ринку [4, с. 268].

Народження та 15-річна еволюція ЕСД переконують у тому, що вона стала закономірною та своєчасною реакцією фундаментальної економічної науки (ФЕН) на глобальні зрушення і трансформації на зламі тисячоліть, у тому числі на загибель держави радянського типу, зміну соціально-економічної системи, становлення державності нових незалежних країн в умовах безпрецедентних втрат національного багатства та безапеляційної експансії північноамериканського консерватизму, який претендує на світове лідерство, і не тільки інтелектуальне. Сформована не без його впливу велика, незграбна, приватизована олігархатом суспільно неефективна російська держава 90-х років ХХ ст. виявилася знярядям дикої капіталізації, примітивно ринкової “війни всіх проти всіх” і деградації суспільства.

Історичний злам на межі тисячоліть виявив і те, що приховувалося за достатком “золотого мільярда”: держава та ринок неокласиків і кейнсіанців багато в чому не відповідають новим реаліям розвинутих країн, демонструють безсилля перед жадібністю найбагатшої меншості та утиском інтересів небагатої більшості. Тому є зрозумілим імперативне соціальне “замовлення” на нове бачення змішаної економіки, на теорію капітального “ремонт”, перебудови створених раніше “споруд” ринку та держави.

Відкинувши крайнощі лібертаріанства, методологічного індивідуалізму та грубого комунізму, етатизму, Р. Грінберг і О. Рубінштейн віддали перевагу, на думку А. Чехова, серединному пошуково-пізнавальному “полю”, де допитлива людина, не пристаючи до існуючих протилежних ідеологем, невпинно шукає “свого бога”, спираючись на свій внутрішній духовний досвід [5]. Це дозволило надати ЕСД об'єктивно необхідної в сучасних умовах соціально-ліберальної спрямованості. О. Рубінштейн переконаний в ідеологічній нейтральності ЕСД, оскільки “нормативний інтерес завжди є суб'єктивним і залежить від того, що вкладають у поняття “має бути” люди, які володіють правами формулювати суспільний інтерес” [2, с. 204–205]. Переконаність О. Рубінштейна в ідеологічній нейтральності ЕСД заслуговує на повагу, оскільки відображає позицію неупередженого, об'єктивного і далекого від політики (в її, так би мовити, “сучасному” розумінні) вченого, який щиро бажає, щоб і його дітищу були іманентними подібні риси. Проте важливо чітко розмежовувати об'єктивний зміст наукової конструкції, її власне “я” і близькість її базових, системоутворюючих ідей об'єктивним інтересам цілком

визначених соціальних верств*, з одного боку, та інтерпретацію змісту і (або) окремих ідей наукової конструкції виразниками інтересів певних соціальних верств, у тому числі й тих, інтересам яких вона не відповідає, — з іншого.

У цьому зв'язку, по-перше, необхідно розрізнити об'єктивно існуючий нормативний інтерес суспільства, який політична система покликана більшою мірою адекватно відображати, ніж формувати, його інтерпретації "лівими" або "правими". По суті, зазначені інтерпретації є надто близькими до базових інтересів інтерпретаторів, хоча за формою можуть бути найпривабливішими та "суспільними". По-друге, важливо зрозуміти, чиїм конкретно інтересам відповідають адекватне відображення та формування нормативного суспільного інтересу; не адекватна його змісту інтерпретація, а також формування, по суті, антигромадського інтересу. По-третє, не можна отожднювати суспільні настрої та запити, у відповідь на які розробляється наукова конструкція, та інтереси цілком визначених соціальних верств, яким (інтересам) вона відповідає.

Зазначені проблеми не мають простих рішень і вимагають серйозного самостійного усвідомлення. За відсутності такого ризикнемо скористатися відомим правилом інтуїції: правильне визначення проблеми забезпечує наполовину правильне рішення. Якщо окреслені проблеми є "репрезентативними", то правомірним є припущення щодо найбільшого наближення ЕСД до базових інтересів зовсім не великих капіталістів-олігархів, а середніх соціальних верств, тих "двох третин", яким у підсумку розвинуте суспільство зобов'язане існуванням і стабільним розквітом і які так важко формуються в Україні.

Про філософські основи та потенціал ЕСД

Своїм конкурентоспроможним змістом ЕСД більшою мірою "зобов'язана" авторському синтезу холізму, еволюціонізму та синергетики, в якому холізм претендує на домінування. Проте його потенціал ще далекий від повної актуалізації. Насправді, якби після пам'ятного для авторів ЕСД обговорення 1998 р. їм не "довелось уточнювати саме поняття незвідного інтересу" [2, с. 31–32], у такий спосіб домінантою подальших досліджень зробити НСП II роду, а не НСП I роду**, то постулат методологічного індивідуалізму міг би бути "атакований" ними в його "свята святих" — на ринку вільної, чистої конкуренції. Про що йдеться? Ринкова система — це цілком конкретне і відносно відокремлене ціле, яке, за визначенням (холістичним), володіє якостями, не звідними до властивостей її частин — ринкових суб'єктів (індивідуумів). Відповідно, необхідно погодитися з існуванням деяких загальноринкових (ринкової системи як такої) потреб, не звідних до індивідуальних потреб ринкових суб'єктів, і таким чином поставити під сумнів загальність неокласичної версії постулату звідності в цілому і правила визначення корисності

* Наприклад, найманий працівник може бути прихильником ліберальних або соціал-демократичних поглядів, але його базовим економічним інтересам відповідає не теорія факторів виробництва, а теорія додаткової вартості, подобається це комусь чи ні.

** Незвідні потреби суспільства подано у двох взаємозв'язаних іпостасях. По-перше, з позиції емерджентності визнається "наявність групових і суспільних потреб, не звідних до простої арифметичної суми потреб індивідуумів" [6, с. 84]. Такі незвідні потреби називатимемо незвідними суспільними потребами I роду (НСП I роду). По-друге, у контексті двох гілок формування агрегованих суспільних інтересів "поняття незвідності... означає тільки те, що інтереси, які виявляються політичною системою, не можуть бути подані у вигляді агрегату переваг індивідуумів, які виявляються ринковим шляхом" [2, с. 32]. Такі незвідні потреби називатимемо незвідними суспільними потребами II роду (НСП II роду). Саме останні перебувають у центрі уваги авторів ЕСД.

мегаіндивідуума простим підсумовуванням індивідуальних корисностей, а обсягу ринкового попиту – підсумовуванням обсягів індивідуального попиту зокрема. Йдеться не про відмову від постулату звідності, а про констатації його неповноти навіть відносно адекватного опису тільки ринкових процесів. Таким чином, потреби політичної системи як такої є не звідними до індивідуальних інтересів політичних суб'єктів. Якщо ж визнати взаємну незвідність зазначених незвідних потреб I роду (ринкової системи як такої і політичної системи як такої), а також існування НСП II роду, то отримуємо своєрідний “чотирикутник” незвідності, який є неортодоксальним за визначенням і вимагає спеціального аналізу.

Розмірковуючи над неортодоксальними філософськими основами ЕСД, важко позбавитися думки, що з відкриттям шляху до реалізації базової передумови компліментарності індивідуальної та соціальної корисностей ці основи досі не використано для конструювання більш складної моделі людини, ніж ортодоксальна модель homo oeconomicus. Про що йдеться? Оскільки суспільство, кластер * та індивідуум є “альфою та омегою” ЕСД, скористаємось окремими аспектами синергетичної версії діалектики загального, особливого та поодинокого ** для осмислення згаданої складності. Обмежимося тільки деякими тезами про діалектику потреб.

Якщо не ототожнювати потреби суспільства з суспільними потребами, потреби кластера – з кластерними (груповими), а потреби індивідуума – з індивідуальними, то кожна з вершин “трикутника” потреб (рис. 2) є своєрідним “n-кутником”, кути якого подано первинними (базовими) та похідними потребами. Останні формуються в результаті взаємодії первинних потреб; первинних і похідних; похідних потреб. Так, потреби індивідуума включають первинні *** (власне індивідуальні – унікальні, властиві виключно даному індивідууму; індивідуально-суспільні – спільні для всіх індивідуумів, які формують суспільство; індивідуально-кластерні – спільні для всіх індивідуумів, які створюють кластер) та похідні (індивідуалізовані власне суспільні (у категоріях ЕСД – незвідні потреби суспільства); індивідуалізовані власне кластерні (незвідні потреби кластера); синергетичні індивідуальні, які формуються в результаті взаємодії індивідуальних потреб).

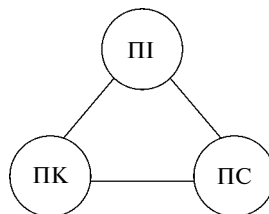

Рис. 2. Схема “трикутника” потреб

Умовні позначення: ПІ – потреби індивідуума; ПК – потреби кластера; ПС – потреби суспільства.

Разом з потребами індивідуумів потреби кластера включають: кластерно-суспільні – спільні для всіх кластерів, що складають суспільство (первинні); клас-

* Далі замість звичних термінів “група”, “верства”, “стан” використовуватимемо термін “кластер”. Як переконливо показав В. Макаров, соціальні кластери, на відміну, наприклад, від станів, за визначенням є рівноправними [7].

** Ця версія передбачає не тільки стандартне взаємне входження та взаємні переходи загального, особливого та поодинокого, але й наявність синергетичних ефектів їх взаємодії. Отже, у цьому випадку є всі ознаки не діа-, а триалектики.

*** Не ставимо за мету дати повний перелік первинних і похідних потреб.

теризовані власне суспільні; власне кластерні або кластеризовані індивідуальні * (похідні).

До складу потреб суспільства входять не тільки потреби індивідуумів і кластерів, але й суспільні – спільні для всіх індивідуумів і кластерів суспільства (первинні); усупільнезовані власне індивідуальні; усупільнені власне кластерні; усупільнені індивідуальні; усупільнені кластерні (похідні).

Незважаючи на схематизм, неповноту та іншу недосконалість, запропонована типологія потреб, яка відображає їх взаємозв'язки у вершинах "трикутника" потреб, дозволяє позначити ступінь або *градус* методологічного *індивідуалізму*, так само, як і методологічного *етатизму* та методологічного кластеризму, а також сфери їх взаємопроникнення.

Методологічний індивідуалізм I вищого ступеня передбачає абсолютне, беззастережне домінування власне індивідуальних потреб над усіма іншими. Перші вінчають ієрархію останніх і детермінують їх зміни за критеріями власного зиску. Для методологічного індивідуалізму II ступеня є характерними, по-перше, синархія первинних індивідуальних потреб за домінування власне індивідуальних; по-друге, ієрархічні зв'язки цього синархічного утворення з гетерархічно або анархічно структурованими похідними потребами **. Найважливішими змістовими ознаками методологічного індивідуалізму III ступеня є синархія первинних індивідуальних потреб з їх ситуативним домінуванням і синархічні зв'язки цього синархічного утворення з синархічно або гетерархічно структурованими похідними потребами. Методологічний індивідуалізм IV ступеня продовжує традицію домінування первинних індивідуальних потреб, проте є не абсолютним, а ситуативним, з урахуванням домінуючих синархічних і гетерархічних зв'язків похідних потреб. Таким чином, у міру просування від I до IV ступеня градус методологічного індивідуалізму знижується, він стає дедалі "м'якшим" і еластичнішим.

Подібним чином можуть позначатися I, II, III і IV ступені *** методологічного етатизму та методологічного кластеризму. Тоді сфери взаємодії потреб, які відповідають II, III і IV ступеням методологічного індивідуалізму та IV, III, II ступеням методологічного етатизму, можуть вважатися перехідними між методологічним

* У даному випадку йдеться про власне кластерні потреби, які є синергетичним результатом взаємодії відповідних індивідуальних.

** На відміну від ієрархії та анархії, гетерархія і синархія є менш вивченими та затребуваними економічною наукою. Посилаючись на їх філософію та загальнонаукове трактування, у подальшому вважатимемо, що анархічні зв'язки потреб є спонтанними та невпорядкованими, нестійкими та швидкоплинними. Гетерархія передбачає рівноцінність, самоцінність і значну кількість ступенів свободи потреб, пріоритет різноспрямованості їх динаміки над односпрямованістю. Гетерархічні зв'язки є більш впорядкованими та стійкими, ніж анархічні, оскільки передбачають досить розвинуту координацію потреб. Правда, ця координація є поліцентричною та дуже рухомою, – залежно від обставин роль домінанти по чергово спонтанно виконують різні потреби.

Для синархії є характерною не менша кількість ступенів свободи потреб, проте єдина спрямованість їх динаміки домінує над різноспрямованістю. Синархічні зв'язки є не тільки координаційними та органічними, але й субординаційними в міру домінування зазначеної односпрямованості над різноспрямованістю. В ієрархії безумовно домінують односпрямована впорядкованість і жорстка субординація потреб.

Прикладом конкретних форм розглянутих зв'язків можуть слугувати політичні режими та форми державного устрою: тоталітаризм (авторитаризм) і жорстко централізована унітарна держава є адекватними крайнім проявам ієрархії, у демократичній федерації превалюють синархічні зв'язки, у демократичній конфедерації – гетерархічні. Анархічні зв'язки домінують у періоди розпаду та загибелі держав.

*** Звичайно, таких ступенів може бути і більше, і менше.

індивідуалізмом і методологічним етатизмом. Аналогічно сфери взаємодії потреб, які відповідають II, III і IV ступеням методологічного індивідуалізму та IV, III, II ступеням методологічного кластеризму, є перехідними між методологічним індивідуалізмом і методологічним кластеризмом, а сфери взаємодії потреб, адекватних II, III і IV ступеням методологічного кластеризму та IV, III, II ступеням методологічного етатизму, – перехідними між методологічним кластеризмом і методологічним етатизмом.

Використовуючи зазначені побудови, з відомою часткою умовності можна припустити, що сучасні теорії суспільного добробуту, які продовжують лінію Дж. Локка (П. Самуельсон і А. Бергсон), інституціоналізму (Р. Сагден, М. Тейлор), конституційної економіки (Дж. Бьюкенен), що припускають визнання індивідуумом суспільного інтересу як власного [3, с. 338], а також відповідні погляди Х. Марголіса, Р. Масгрейва, О. Некіпелова, В. Полтеровича є адекватними не I, а II ступеню методологічного індивідуалізму. Іманентний ЕСД принцип компліментарності індивідуальної та соціальної корисностей позиціюється у сферах взаємодії потреб, які відповідають III і IV ступеням методологічного індивідуалізму та IV і III ступеням методологічного етатизму; III і IV ступеням методологічного індивідуалізму та IV і III ступеням методологічного кластеризму*.

Якщо взяти до уваги, що зазначені сфери є адекватними простору методологічного комунітаризму, то стає зрозумілою відома схожість ЕСД із світоглядом та вченнями сучасного комунітаризму, в яких автономія особистості зберігається за допомогою нової інтеграції, і у такий спосіб дотримується баланс між індивідуалістичними та колективістськими цінностями [8]. У зв'язку з цим ЕСД могла б стати теоретичною основою та ключовою складовою економічного комунітаризму, що зароджується, або комунітарної економіки. Проте критичне освоєння ідей комунітаризму могло б сприяти подальшому розгортанню ЕСД. Але в якому напрямі?

Про позиціонування ЕСД у картинах світу та економічної реальності

О. Рубінштейн безспідставно вважає, що П. Самуельсон і К. Ерроу, сформулювавши свої висновки про неможливість децентралізованого вибору кращого стану світу на основі індивідуальних преференцій, соціального вибору, який відповідає раціональним правилам, виявили глухі кути стандартної теорії та підвели теорію до необхідності “куновського стрибка від однієї панівної парадигми до іншої” [2, с. 103]. Шукана парадигма поєднується авторами ЕСД з переходом методологічного індивідуалізму до компліментарності індивідуальної та соціальної корисностей. Водночас вони вважають ЕСД розвитком, модернізацією неокласичної теорії [3, с. 16] та неокласичної картини економічної реальності (КЕР).

З одного боку, прагнучи подолати розрив між останньою та реальністю, автори намагалися трансплантувати у її “тіло” деякі компоненти неокласичної загальнонаукової картини світу (ЗНКС) (рівнева організація складної системи, холізм, набір зворотних зв'язків) і постнеокласичної ЗНКС (саморегуляція з фазовими переходами, сучасний еволюціонізм) і таким чином методологічно підготувати “глибокий реверанс” ортодоксії. Йдеться, насамперед, про включення держави до складу ринкових суб'єктів і відповідної модернізації узагальненої авторами моделі Вікселля – Ліндаля (рис. 1); фундаментальну розробку соціодинамічного мультиплікатора економічного зростання, відносно якого мультиплікатор Дж.М. Кейнса є окремим

* Компліментарність є лише одним з видів взаємодії потреб. У певних умовах не менш значущі взаємодії субституціональні, генераційні, симбіотичні, синтетичні та ін.

випадком. Проте цілком логічним є наступний крок – включення до зазначеної моделі, поряд з агрегованим сукупним інтересом U_I і нормативним інтересом U_S [2, с. 82–83], незвідного ринкового інтересу U_m . Якщо автори наважаться на такий крок, то їх “глибокий реверанс” ортодоксії супроводжуватиметься оригінальним і, в хорошому сенсі, зухвалим жестом. Утім, це тільки можливе майбутнє.

З іншого боку, намагаючись модернізувати неокласику, Р. Грінберг і О. Рубінштейн виходять за її межі. По-перше, прийнявши “гіпотезу О. Некіпелова” про ціннісну природу незвідних суспільних інтересів [2, с. 76–78] і “доручивши” політичній системі їх вияв і формування, вони зробили крок у простір інституціональної КЕР. Такий крок передбачає і деякі додаткові зобов’язання, і нові можливості. Наприклад, з одного боку, якщо обмежитися простою констатацією “гіпотези О. Некіпелова” і, отже, залишити “центр ваги” досліджень у неокласичній КЕР, то важко сперечатися з диктованою “гільйотиною Д. Юма” (“неможливо вивести те, що має бути, з того, що є”), несумірністю незвідних суспільних інтересів з індивідуальними уподобаннями, що виявляються ринковим шляхом [2, с. 78], і подальшими викладками узагальненої моделі Вікселля – Ліндаля. Але тоді автори стикаються з ще загальнішою та серйознішою проблемою співвідношення нормативного та позитивного начала у ФЕН. Наскільки правомірним є використання нормативних конструктів (“ціннісних суджень”) для розвитку позитивних наукових положень? Як писав М. Фрідмен, “наука є наука, а етика є етика *; людині потрібне й те, й інше; але ми тільки заплутаємося і нічого не зрозуміємо, якщо не поділятимемо їх, намагаючись абсолютність етичних максим поєднувати з відносністю наукових результатів” [9, с. 56]. З іншого боку, якщо не обмежуватися простою констатацією та розробляти гіпотезу О. Некіпелова на адекватному матеріалі інституціональної КЕР, то варто почати з визнання іманентності ціннісних суджень “щодо рівня споживання даного блага” [2, с. 82] не тільки співтовариством індивідумів у цілому, але й кожним індивідумом. Тоді, за логікою руху складної інституціональної системи, взаємодіючі ціннісні судження індивідумів створюють ціннісні судження спільноти індивідумів, які як зводяться, так і не зводяться. “Гільйотину Д. Юма” тут не зовсім доречно застосовувати, оскільки, по-перше, ціннісні судження, які мають єдину природу, є сумірними, а по-друге, і це головне, одним із завдань інституціональних досліджень якраз і є виведення “належного” з “наявного”.

Умова в уподобаннях суб’єктів ринку будь-яких інтересів соціуму, що постулюється в стандартній теорії, у тому числі інтересів суспільства як такого, виконується і в ЕСД, але за допомогою розширення складу суб’єктів ринку в результаті включення держави, яка реалізує інтерес суспільства як такого [2, с. 156], при цьому тільки у завершальній фазі динамічного процесу негативних і позитивних зворотних зв’язків. Інакше кажучи, для розширення неокласичної КЕР і виконання при цьому стандартної умови знадобилося доповнити стаціонарну модель рівноваги описом довгочасового еволюційного процесу і таким чином зробити крок в еволюційну сферу інституціональної КЕР. Це є вірним і відносно соціодинамічної еволюційної моделі товарів і послуг в “Економіці суспільних пререференцій” [4, с. 115–190]. Звичайно, була б цікавою спроба “динамізації” або “еволюціонізації” і узагальненої авторами ЕСД моделі Вікселля – Ліндаля. Не включено, що деякі необхідні для цього елементи можна було б почерпнути з

* Як відомо, у мейнстрімі “нормативне = етичне” [9, с. 57].

DSGM (Dynamic Stochastic General Equilibrium Model – Динамічна стохастична модель загальної рівноваги) і моделей загальної рівноваги з вбудованим політичним механізмом, про які згадував В. Полтерович під час січневої дискусії 2007 р. за доповіддю О. Рубінштейна “До питання розширення чистої теорії суспільних видатків” [2, с. 128]. Утім, формувати припущення завжди простіше, ніж детально досліджувати.

Отже, модернізація неокласичної теорії супроводжується виходом за межі її “захисного поясу” і навіть “жорсткого ядра” в інституційні “простори”. Тут немає нічого парадоксального. Навпаки, зміст ЕСД відповідає важливій гносеологічній закономірності останніх десятиліть – подальший розвиток та існування пізньої неокласики передбачають діалектичне заперечення нею власної ортодоксії та експансію в неринковий простір з підживленням його інтелектуальними ресурсами.

Не менш значущою є тенденція інтеграції ЕТЗ. Було б наївно думати, що домінуючу диференціацію ЕТЗ можна подолати розрізненими зусиллями, поза системоутворюючим “баченням” (Й. Шумпетер) економічних реалій і наукових проблем у цілому та шуканої загальнодисциплінарної, інтегративної КЕР зокрема. Остання покликана презентувати образ не окремих сегментів економіки, що є характерним для класичної, неокласичної та інституціональної КЕР, а економіки в цілому як складної людинорозмірної системи в контексті коеволюції природи та суспільства. Слід визнати, що в арсеналі ЕТЗ заявленому баченню реальної економіки більшою мірою відповідає науковий конструкт “змішана економіка інтегративного типу”. На цьому фоні властиві ЕСД інтегративні елементи є якщо не головними “картиноутворюючими”, то оригінальними і такими, що стимулюють перегляд і актуалізацію інтегративного потенціалу ЕТЗ.

Взяти, наприклад, компліментарність індивідуальної та соціальної користностей. По-перше, з цієї “клітинки” виростають не тільки компліментарність індивідуальних суб’єктів ринку та держави, яка реалізує суспільний інтерес [2, с. 150], але й соціодинамічний мультиплікатор економічного зростання [3, с. 281–283], соціодинамічна модель товарів і послуг, а також багатопланові взаємозв’язки благ і потреб [4, с. 191–270], циклізм і еволюціонізм яких (моделі та зв’язків) поки що не запліднено сучасним інструментарієм синергетики та еволюційної економіки. По-друге, автори ЕСД не обмежуються висновком “про необхідність синтезу “сильних” сторін неокласики та інституціоналізму” [3, с. 131] і продукують дуже перспективні ідеї: соціальні норми, звичаї та стереотипи не відкидають концепцію раціональної поведінки, а роблять її обґрунтованішою (під індивідуальні уподобання підводиться міцний фундамент соціально-психологічних механізмів [3, с. 113]); саме інститути визначають міру “бачення” для індивідуумів наслідків споживання тих чи інших благ [3, с. 315]. По-третє, за справедливим зауваженням В. Полтеровича, економічний аналіз “опікуваних благ” демонструє універсальний зв’язок між усіма випадками державної активності [2, с. 189], додамо, насамперед, активності ринкової та інституційної.

Отже, ЕСД є “космополітичною”. Почавши свій шлях з витоків класичної КЕР, вона опанувала та поповнила потенціал неокласичної КЕР, зробила крок у простір інституціональної КЕР з баченням перспектив інтегративної КЕР. Тому не буде перебільшенням констатувати, що об’єктом ЕСД є змішана економіка інтегративного типу, а предметом – соціодинамічні компліментарні взаємодії економічних суб’єктів, об’єктів і процесів.

Про ідеали та норми науковості ЕСД

Як і потрібно в науці, ЕСД витримана в дусі основних ідеалів і норм науковості (ІНН), аксіології та праксеології наукової діяльності. Це є правильним стосовно всіх рівнів змісту відомих видів ІНН: пояснення та опису, доказовості, обґрунтування та організації знань. Оскільки ця проблематика вже розглядалася нами детальніше [10, с. 68–82], обмежимося окремими зауваженнями.

Через відому космополітичність ЕСД є сприйнятливою до ІНН, що відповідають часу, з якими кореспондують інституціональна та інтегративна КЕР. Правда, інтенсивність такої сприйнятливості є різною. Так, у розгортанні ЕСД більш очевидною є роль принципу додатковості, ідеалів і норм несуперечності (виявлення зв'язків між новим і старим знанням), перенесення істинності з одних фрагментів знання на інші, комплексності дослідницької програми, математичного обґрунтування та пояснення; менш очевидною є роль норм експлікації операційної основи понять, обліку аксіологічних факторів, прагматичної та конвенціоналістської концепції істини.

ЕСД не відбулась би без послідовного та продуманого використання загальнонаукового принципу додатковості. Її головним постулатом є компліментарність індивідуальної та соціальної корисностей благ, з якої виводиться компліментарність індивідуальних суб'єктів ринку та держави, яка реалізує суспільний інтерес до виробництва та споживання соціально корисних товарів і послуг [2, с. 150], а також благ часткових і соціальних. Доповнюють одна одну законодавча та виконавча гілки державної влади, а також відповідні дії держави з підтримки культурної діяльності [4, с. 473].

Проте в ЕСД компліментарність не є тотальною і "всюдишньою". У проміжній фазі динамічного процесу з позитивним зворотним зв'язком окремих індивідуум не володіє індивідуальними та соціальними (суспільними) потребами. Інакше кажучи, компліментарними є не індивідуальні та соціальні потреби окремих індивідуумів, а дії різних індивідуумів, одні з яких є носіями НСП II роду, інші – традиційних індивідуальних потреб. У завершальній фазі зазначеного процесу "суспільні потреби стають звідними та повністю розчиняються в індивідуальних уподобаннях" [3, с. 221]. Таким чином, індивідууму відмовляють у праві володіти індивідуальними та суспільними потребами, проводячи з ними різні дії, у тому числі операції компліментарності та субституції.

ЕСД "не є вільною" від принципу субституції. Так, у латентній формі субституція присутня в центральній лемі II. Оскільки благо Q набуває деякої двоїстості – залишаючись окремим благом для всіх індивідуумів з багатьох K , воно є суспільним товаром для меритора та мегаіндивідуума [2, с. 82], – то за певних умов з цієї двоїстості можуть "виростати" як компліментарність, так і субституція. Далі: держава і приватний сектор можуть заміщувати одне одного у виробництві благ, насамперед суспільних. Субститутами можуть бути і різні форми підтримки культурної діяльності, наприклад, податкові пільги і організаціям культури, і спонсорам цих організацій [4, с. 423–431]. Проте окремі приклади тільки посилюють враження, що "сюжет" субституції в ЕСД (субституція потреб індивідуумів \leftrightarrow субституція корисностей благ \leftrightarrow субституція благ \leftrightarrow субституція ринку та держави \leftrightarrow субституція видів ефективної поведінки держави та ін.) залишається дискретним і незавершеним. Отже, на цьому етапі розгортання ЕСД автори не ставили подібного завдання. Але, оскільки вони не збираються зупинитися на досягнутому, доцільно по-

міркувати над додатковістю компліментарності та субституції, а разом з тим – над субституцією компліментарності та субституції.

На фоні тотальної математизації ортодоксії, коли економіко-математичні конструкції, що вражають уяву, нерідко нагадують гору, яка народила мишу, бажання О. Рубінштейна “відкласти формули “на потім” та розібратися в глибинному розумінні категорій, що застосовуються, не ховаючись за формальні позначення” [2, с. 141], є не за мейнстрімом академічним. Використання в ЕСД математичних моделей аж ніяк не суперечить сучасним філософсько-науковим канонам.

По-перше, формальне доведення соціодинамічної версії рівноваги – умов рівності граничних витрат сумі граничної індивідуальної та граничної соціальної корисностей блага [2, с. 75] – здійснюється за допомогою перенесення моделі Вікселля – Ліндаля із суміжної теоретичної сфери до “сітки відносин” ЕСД та відповідних змістових операцій з теоретичними абстрактними об’єктами (ТАО), їх трансформації, надання їм нових сенсів і взаємної адаптації. Такими є, наприклад, зміна природи “цін Ліндаля” та введення в узагальнену модель часткового блага [3, с. 263–264]. По-друге, у процесі авторського узагальнення моделі Вікселля – Ліндаля осмислення математичного апарату стимулювало вербальні дії, а вербальні конструкції, у свою чергу, задавали координати інтерпретації математичного апарату. Можливо, принцип інверсії рівноважних цін і кількості блага, а також стандартних умов рівноваги міг народитися саме завдяки подібній взаємодії.

Як тільки вербальна наукова конструкція математизується, проблема адаптації математичної моделі до неї перегукується з проблемою економічного сенсу моделі у тій “сітці відносин”, в яку вона привнесена ззовні. Не є винятком і освоєння моделі Вікселля – Ліндаля у “сітці відносин” ЕСД. Якби воно було завершеним, то навряд чи виникли б такі запитання-“розмірковування” (див. рис. 1).

А. Якщо у вихідній моделі Вікселля – Ліндаля пряма S – це пропозиція суспільного блага, то про граничні витрати та пропозиції якого блага йдеться у суспільній моделі Вікселля – Ліндаля? Часткового? Соціального? Подвійного частково-соціального? Хто – держава і (чи) приватний сектор – і в яких обсягах повинен забезпечувати пропозицію цього блага? Яким підсумовуванням і з яких прямих пропозицій формується підсумкова пряма? Не виключено, що ці запитання є банальними, а відповіді на них – простими та неоригінальними. Проте було б логічно ці відповіді сформулювати.

Б. Якщо “в основу незвідного інтересу U_s покладено не сам феномен споживання блага Q , а “ціннісні судження” стосовно рівня споживання такого блага” [2, с. 82], то як це узгоджується, наприклад, із зниженням обсягу попиту меритора на благо Q у відповідь на зростання ціни останнього (рис. 1)? Чи означає це, що із змінами ціни блага Q змінюються “ціннісні судження” щодо рівня його споживання? До речі, О. Рубінштейн зазначає, що “без споживання блага Q індивідуумами не може задовольнитись інтерес суспільства, і чим більше перепадає індивідуумам, тим більшою мірою реалізується і суспільний інтерес” [2, с. 82]. Як бути в такому разі, наприклад, з наркотиками та подібними їм “благами”? Важко припустити, що зростання рівня їх індивідуального споживання зумовлює більший ступінь реалізації відповідного суспільного інтересу, більшу задоволеність суспільства зазначеним рівнем споживання. Наскільки узагальнюючим є наведене зауваження?

В. Як видно з рисунку 1, сукупному інтересу U_i індивідуумів з більшості K відносно часткового блага Q відповідає обсяг попиту на це благо Q_A , а нормативно-

му інтересу U_S стосовно цього ж блага — обсяг попиту Q_B . Мегаіндивідуум і меритор споживають благо Q однакової кількості Q_m , яка стала для них суспільною [2, с. 82–83]. Чому ж тоді $Q_m < Q_A + Q_B$? Який економічний сенс $\Delta Q = (Q_A + Q_B) - Q_m$? Чи є в даному випадку графічна модель рівноваги адекватною змісту лем II і III? Можливо, ΔQ — додатковий обсяг попиту на благо Q — є емерджентним ефектом взаємодії платоспроможних потреб у блазі Q мегаіндивідуума та меритора?

Г. Як показано на рис. 1, мегаіндивідуум купує Q_A часткового блага Q за ціною P_A за одиницю, а меритор купує Q_B цього ж блага, але за ціною P_B . Рівень ціни на благо Q як суспільне для мегаіндивідуума та меритора є нижчим: $P_I < P_A$; $P_S < P_B$. Унаслідок неперпендикулярного положення прямої S , по-перше, бажано дістати відповідь на таке запитання: "Чому?". По-друге, доцільною є додаткова економічна інтерпретація зрушень: з точки рівноваги A в точку рівноваги M ; з точки рівноваги B в точку рівноваги M ; з точки A в точку A^1 ; з точки B в точку A^2 . По-третє, додаткових роз'яснень потребує теза: "...Мегаіндивідуум висуває попит на благо Q в обсязі $P_I Q_m$, а меритор — в обсязі $P_S Q_m$. Отже, в точці рівноваги $S(Q_m) = P_I Q_m + P_S Q_m$ " [2, с. 84]. Якщо виходити з прийнятого у стандартній мікроекономіці розрізнення попиту та обсягу попиту, то відрізки $P_I Q_m$ і $P_S Q_m$ дорівнюють ціні придбання блага Q обсягом Q_m мегаіндивідуумом і меритором, відповідно, а сума цих відрізків дорівнює відрізку $P_m Q_m$, який дорівнює ціні блага Q в точці рівноваги M .

Не піддаючи сумніву наукову значущість економіко-математичних обґрунтувань і доведень, варто визнати їх недостатність для затвердження істини. Як відомо, шлях до неї є далеким і довгим. Щоб іти ним, необхідно, по-перше, відверто та мотивовано заявити про прихильність тій чи іншій концепції (концепціям) істини. Це може бути і оригінальна авторська концепція; по-друге, побудувати адекватну систему способів обґрунтування істинності наукових результатів і його алгоритм, "дорожню карту"; по-третє, здійснити процедуру обґрунтування практично. Відверто кажучи, мені не відома жодна з економіко-теоретичних конструкцій, обґрунтування якої відповідало б усім філософсько-науковим канонам. Проте це не заважає відносити ці конструкції за класом до фундаментальної економічної науки та з повагою ставитися до їх авторів.

Про генезис і характер наукової конструкції ЕСД

Народження та розвиток ЕСД у цілому відповідають філософсько-науковим стандартам взаємодії економічної реальності та економічного знання. В опублікованій у 1997 р. статті [6] Р. Грінберг і О. Рубінштейн подали ретроспективу коеволюції ринкової економіки та мейнстрім, що дозволило їм сформулювати первинну концептуально-теоретичну схему (модель) (КТСх) ЕСД, яка об'єднує базову ідею розширення неокласичної теорії та принципи соціальної мотивації, соціального імунітету, двоїстості корисностей, обмеження ринкової організації, суспільної підтримки виробництва та споживання благ, які мають домінуючу соціальну корисність, субсидіарності неекономічних цілей, прагматичного демократизму.

Перша гіпотеза (про соціодинамічний процес негативних і позитивних зворотних зв'язків) — гіпотетична філософсько-теоретична схема (ГФТСх) — більшою мірою відповідає і первинній концепції ЕСД, і досягнутому до теперішнього часу рівню розгортання ЕСД. Друга гіпотеза (про рівність граничних витрат сумі граничної індивідуальної та граничної соціальної корисностей блага), що акцентує проміжну фазу соціодинамічного процесу та сконструйована у тому числі шляхом

перенесення теоретичних абстрактних об'єктів (ТАО) з наявного неокласичного “набору” (гранична корисність блага, граничні витрати, суспільне благо та ін.) у нову “сітку відносин”, а тому має характер гіпотетичної теоретико-емпіричної схеми (ГТЕСх), більшою мірою відповідає предметному ядру ЕСД та користується пріоритетною дослідницькою увагою авторів. Жодна з гіпотез не є результатом суто розумового теоретичного опрацювання розвинутої емпіричної схеми через її відсутність. Проте для “щільного” теоретичного простору, в якому перебуває ЕСД, це і не обов'язково. Цілком достатньою виявилася цілеспрямована роль таких емпіричних правильностей, як “хвороба цін” В. Баумоля, зростання питомої ваги державних витрат у ВВП розвинутих країн, а також численних узагальнюючих фактів державної активності. За допомогою останніх інтелектуальний “ліфт” між емпіричним, теоретичним і прикладним рівнями ЕСД практично не зупиняється. Діалектика є такою, що розробка та спроби формального обґрунтування ГТЕСх каталізували відповідні дослідницькі операції з ФТГСх, а для теоретичної складової ЕСД окреслені ГТЕСх межі стали вузькими. Про що йдеться?

Отримана в результаті багаторічної напруженої праці соціодинамічна версія рівноваги – узагальнена модель Вікселля – Ліндаля – та відповідні леми мають принципово важливі ознаки фундаментальної теоретико-гіпотетичної схеми (далі – ФТГСх) порівняно з частковими стосовно неї теоретичними схемами Р. Масгрейва, Х. Марголіса та П. Самуельсона (ЧТСх). По-перше, принцип методологічного індивідуалізму не був відкинутий (з виключенням його абсолютної версії), а став складовою більш загального принципу методологічного комунітаризму. По-друге, таким чином постулат незвідності не перекреслив значущість постулатів звідності та зиску. По-третє, загальна модель Вікселля – Ліндаля є вірною для будь-якого набору часткових благ і тих, які мають соціальну корисність.

Водночас ці ознаки фундаментальності теоретичної схеми ЕСД є невичерпними і мають ознаки неповної фундаментальності. Так, по-перше, ФТГСх залишається, у певному сенсі, гіпотетичною, оскільки процедура її обґрунтування містить гіпотезу О. Некіпелова” про цінність природи НСП. По-друге, як показує аналіз графічної моделі рівноваги (рис. 1), процедуру конструктивного обґрунтування ФТГСх не завершено. По-третє, у ФТГСх не інкорпоровано іманентну приватним схемам двоїстість уподобань індивідуумів, їх “дводумку”. Проте це завдання авторами ЕСД і не ставилося. Хоча, чому б і не спробувати?

Мабуть, відчуття відомої незбалансованості ФТГСх – явного домінування її статичної складової (узагальнена модель Вікселля – Ліндаля) над, власне, динамічною (соціодинамічний мультиплікатор економічного зростання), яку до того ж не інкорпоровано в узагальнену модель, – стало важливою причиною детальнішого дослідження соціодинамічних процесів. Його результати, подані в “Економіці суспільних преференцій”, можуть бути кваліфіковані як часткова теоретична схема другого виду (далі – ЧТСх “Динаміка” чи ЧТСхД), де об'єднано основні компоненти, що відповідають філософсько-науковим стандартам: “пуповина”, яка поєднує її з “материнською” ФТГСх (постулати незвідності та компліментарності); гіпотеза щодо ізоморфізму сукупності благ і багатьох незвідних суспільних потреб, яку розробляють та обґрунтовують [4, с. 33]; сукупність ТАО (потреби, блага, їх властивості, цикли, квазіцикли та ін.); взаємозв'язки ТАО у різних формах: типологія благ, типологія потреб, закони та закономірності еволюції груп благ, у тому числі у вигляді соціодинамічних циклів і квазіциклів; загальна соціодинамічна ево-

люційна модель благ; виникають безпосередньо з ЧТСхД адекватні їй елементи прикладної теоретичної схеми "Динаміка" (ПТСхД) — прикладні проблеми формування та реалізації суспільних потреб у соціальній сфері (науці, освіті та культурі) [2, с. 147–148].

Водночас виявляємо відому неповноту ЧТСхД стосовно ФТГСх, детерміновану у тому числі й неповнотою гіпотези про ізоморфізм сукупності благ і великої кількості незвідних суспільних потреб. Про сукупність яких благ йдеться? Якщо керуватися постулатом ізоморфізму, то — незвідних благ [4, с. 99–100]. Проте у такому випадку уточнене формулювання — "гіпотеза про ізоморфізм сукупності незвідних благ і численності НСП" — виявляється вужчим та біднішим, ніж ФТГСх і зміст праці [4], в яких фігурують не тільки незвідні блага та потреби. Якщо ж прийняти розширене трактування гіпотези — "гіпотеза про ізоморфізм сукупності благ і численності потреб", — то виявляється відома неповнота ЧТСхД.

Якщо у ФТГСх і у суспільній моделі Вікселля — Ліндаля динамічний аспект визначено неявно, то держава як меритор є носієм і гарантом реалізації НОП, її невід'ємним компонентом. Тому логічним і очікуваним є розгортання останнього в особливу ПТСх "Держава" (ЧТСхД), яка покликана забезпечити не тільки розгорнуту характеристику базового постулату "держава — ринковий суб'єкт", але й необхідні передумови для побудови відповідної ПТСх "Держава" (ПТСхД). Подані в працях [2; 3; 4] принципи ефективної поведінки держави — відповідності між цілями та засобами, необхідними для їх досягнення; "Полян'ї"; "Баумоля"; прагматичного демократизму — і положення про ієрархію соціальних цілей, регулювання ринкового обороту факторів виробництва, розподіл та використання коштів, якими розпоряджається суспільство [3, с. 360–394; 4, с. 423–430, 452–470, 503–513], безперечно є необхідним компонентом ЧТСхД.

Авторський висновок про те, що "детермінізм нормативних інтересів суспільства, які не виявляються ринковим шляхом, є не сумісним з ринковими або квазіринковими процедурами розподілу суспільних коштів, необхідних для реалізації цих інтересів" [2, с. 176], і цілком симптоматичним. Отже, з чотирьох головних моделей фінансового забезпечення реалізації нормативних інтересів суспільства — адміністративної; "на відстані витягнутої руки" *; квазіринкового розподілу з використанням податкового механізму; "грошового голосування" споживачів — саме перша забезпечує максимально припустиму відповідність між нормативними настановами суспільства та виділеними для їх досягнення ресурсами, яка порушується тільки в міру впливу на розподіл бюджетних коштів егоїстичних мотивів бюрократії, зумовлених її "спеціальними інтересами" [2, с. 175]. Де ж у такому випадку держава як ринковий суб'єкт і інвестор?

Зрозуміло, що спроби класично ринкової інтерпретації розподільних процесів заслуговують на увагу. Так, нормативи фінансування закладів культури дійсно можна подати як ціну, за якою держава купує у виробників культурних послуг їх соціальну корисність [2, с. 163]. Тоді, за цією логікою, необхідні для купівлі культурних благ кошти держава отримує від продажу економічним суб'єктам продуктів її власної діяльності — послуг із захисту прав власності, інформаційних тощо. Проте важко припустити, особливо сьогодні, що активна наукова розробка зазначеної проблематики дозволить запропонувати механізм заміни, скажімо, податкових вилучень на ринкову

* У цьому випадку уряд визначає тільки загальні обсяги коштів, що виділяються, а їх розподілом відають не залежні від уряду посередницькі організації — фонди підтримки мистецтва, культурної спадщини, освіти, науки та ін. [2, с. 175].

купівлю-продаж державних послуг і перелив, перехід “з рук у руки” відповідних прав власності. Такі класичні ринкові угоди є характерними для деяких інших видів державної активності: зокрема, державне підприємство, що працює у ринковому режимі; купівля-продаж державою активів за ринковими цінами; державні прямі інвестиції, які орієнтовані на прибуток і конкурують з комерційно-приватним державним кредитуванням економічних суб’єктів. Сюжет про використання зазначених видів активності для реалізації НСП вимагає пильнішої авторської уваги.

Проте чи є можливим і необхідним повномасштабне абстрагування від “неринковості” держави як економічного суб’єкта? Характер активності будь-якого економічного суб’єкта визначається не тільки довкіллям, але і його внутрішньою природою, оскільки дослідники “приречені” на спроби адекватного наукового відображення об’єктивної діалектики ринкової та неринкової складових активності державної влади, у тому числі кожної її гілки. Такий підхід є характерним для фрагментів ПТСхД у праці [4]. Але як інкорпорувати “ринкову-неринкову” державу у ФТГСх? Переважно неринковий меритор подано тут функцією соціальної корисності. Можливо, державі як власне ринковому суб’єкту потрібно надати гідне її місце у складі мегаіндивідуума? Проте припущення можуть бути різними. Науково ж вивірена модифікація ФТГСх можлива тільки за результатами істотного розгортання ЧТСхД і ПТСхД. Принципово є важливим, що в ЕСД запущено “маховик” взаємодії та взаємозбагачення фундаментальної, часткових і прикладних схем як ітераційний процес набуття дедалі істиннішого значення (рис. 3). Мабуть, його швидкість не може задовольнити їх авторів і деяких критиків. Проте, як говорять у Китаї, “краще – ворог хорошого”.

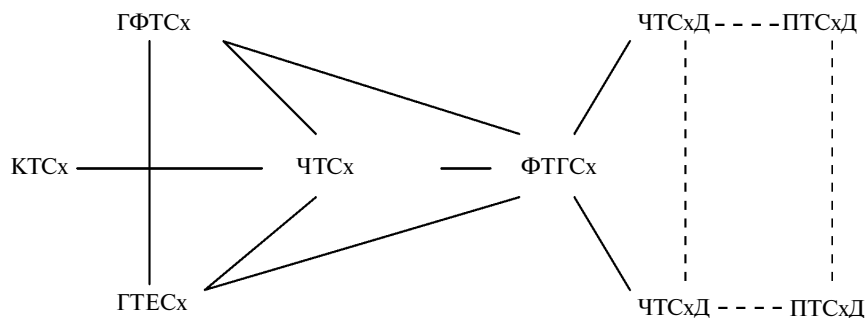

Рис. 3. Схема генезису ЕСД та взаємозв’язків її компонентів

Пряма лінія – розроблені та обґрунтовані в ЕСД взаємозв’язки схем; пунктирна лінія – взаємозв’язки схем, що потребують додаткових досліджень.

Отже, ЕСД – досить складна інтегративна наукова конструкція, яка активно розвивається, відповідає вітчизняним науковим традиціям, світовим стандартам і викликам сучасних реалій, включає взаємодіючі емпіричну, концептуальну, гіпотетичну, теоретичну та прикладну складові з онтологічними перспективами набуття статусу вчення. Якщо ж враховувати фактичний вихід ЕСД за межі методологічного індивідуалізму та неокласичної КЕР у простір методологічного комунітаризму та інституціональної КЕР, а також вагому заявку на постнекласичність філософських основ, ідеалів і норм дослідження, то не виключено, що ЕСД є початком локальної наукової революції, яка у разі відповідного розгортання може стати порівнянною з кейнсіанською. Цілком імовірною є активна участь ЕСД у становленні економічного комунітаризму або комунітарної економіки. Не можна

недооцінювати інтегративний потенціал ЕСД, можливості її участі у формуванні інтегративної КЕР, що саме по собі порівнюється з розвитком нового – синтетичного або інтегративного – спрямування сучасної економічної думки. З урахуванням сучасних українських економічних реалій важливим є інтегративний образ, який постулюється ЕСД, як представника всього суспільства, захисника загальнонаціональних інтересів, гармонізатора економічних взаємодій різних соціальних кластерів, рівноправного ринкового суб'єкта та модератора ефективного інноваційного розвитку.

Філософсько-наукове тестування ЕТЗ водночас є і економіко-теоретичним тестуванням філософсько-наукових постулатів. З урахуванням викладеного, обмежимося двома констатаціями. По-перше, у філософсько-науковому арсеналі ЕСД містяться досить перспективні для філософсько-наукового осмислення та застосування елементи – тестове питання, "лінгвістична пастка", "індикативні щеплення", критерії типологізації тощо. По-друге, у стандартній філософії науки викремлюється розгляд "чистих" наукових конструкцій. Наприклад, теорія як така не має яких-небудь "домішок", скажімо, гіпотези чи вчення. Тим часом у реальних дослідницьких процесах домінують не "чисті", а змішані наукові конструкції. Тому наближення філософії науки до наукової "практики" передбачає розробку змішаних конструкцій філософсько-наукового інструментарію, які відповідатимуть дослідженню.

Список використаної літератури

1. *Тарасевич В.М.* Економіко-теоретичне знання: будова, структура та генеза у філософсько-науковому вимірі // *Економіка України*. — 2014. — № 2. — С. 29–50.
2. *Рубинштейн А.Я.* Рождение теории: разговоры с известными экономистами. — М. : Экономика, 2010. — 224 с.
3. *Гринберг Р.С., Рубинштейн А.Я.* Основания смешанной экономики: экономическая социодинамика. — М. : ИЭ НАН, 2008. — 540 с.
4. *Рубинштейн А.Я.* Экономика общественных предпочтений. Структура и эволюция социального интереса. — СПб. : Алетейя, 2008. — 560 с.
5. *Мысливченко А.Г.* К вопросу о мировоззрении А.П. Чехова // *Вопросы философии*. — 2012. — № 6. — С. 104.
6. *Гринберг Р.С., Рубинштейн А.Я.* Социальная экономика: введение в новую аксиоматику // *Российский экономический журнал*. — 1997. — № 1. — С. 77–89.
7. *Макаров В.Л.* Социальный кластеризм. Российский вызов. — М. : Бизнес Атлас, 2010. — С. 139–145.
8. *Etzioni A.* The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda. — New York : Crown Publishers, 1993. — P. 5–16.
9. *Хэнкс У.* Нормативная теория рационального выбора: прошлое, настоящее и будущее // *Вопросы экономики*. — 2012. — № 10. — С. 52–75.
10. *Тарасевич В.Н.* Економіко-теоретичне знання: опыт философско-научного тестирования. — Днепропетровск : ТОВ "Типографія Україна", 2014. — 110 с.

References

1. Tarasevych V.M. *Ekonomiko-teoretychne znannya: budova, structura ta geneza u filofs'ko-naukovomu vymiri* [Economic-theoretic knowledge: construction, structure, and genesis in the philosophical-scientific dimension]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 2, pp. 29–50 [in Ukrainian].

2. Rubinshtein A.Ya. *Rozhdenie Teorii: Razgovory s Izvestnymi Ekonomistami* [Origination of a Theory: Conversations with Known Economists]. Moscow, Ekonomika, 2010 [in Russian].
3. Grinberg R.S., Rubinshtein A.Ya. *Osnovaniya Smeshannoi Ekonomiki: Ekonomicheskaya Sotsiodinamika* [Foundations of a Mixed Economy: Economic Sociodynamics]. Moscow, Institute of Economy of RAS, 2008 [in Russian].
4. Rubinshtein A.Ya. *Ekonomika Obshchestvennykh Preferentsii. Struktura i Evolyutsiya Sotsial'nogo Interesa* [Economy of Social Preferences. Structure and Evolution of Social Interest]. St.-Petersburg, Aleteiya, 2008 [in Russian].
5. Myslivchenko A.G. *K voprosu o mirovozzrenii A.P. Chekhova* [To the question of A.P. Chekhov's outlook]. *Voprosy Filosofii – Questions of Philosophy*, 2012, No. 6, p. 104 [in Russian].
6. Grinberg R.S., Rubinshtein A.Ya. *Sotsial'naya ekonomika: vvedenie v novuyu aksiomatiku* [Social economy: introduction into a new axiomatics]. *Ross. Ekonom. Zh. – Russ. Econ. J.*, 1997, No. 1, pp. 77–89 [in Russian].
7. Makarov V.L. *Sotsial'nyi Klasterizm. Rossiiskii Vyzov* [Social Clusterism. Russian Challenge]. Moscow, Biznes Atlas, 2010, pp. 139–145 [in Russian].
8. Etzioni A. *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda*. New York, Crown Publishers, 1993, pp. 5–16.
9. Hands W. *Normativnaya teoriya ratsional'nogo vybora: proshloe, nastoyashchee i budushchee* [Normative rational choice theory: past, present, and future]. *Voprosy Ekonomiki – Questions of Economy*, 2012, No. 10, pp. 52–75 [in Russian].
10. Tarasevich V.N. *Ekonomiko-teoreticheskoe znanie: opyt filosofsko-nauchnogo testirovaniya* [Economico-theoretic knowledge: experience of philosophic-scientific testing]. Dnepropetrovsk, Tipografiya Ukraina, 2014 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10 липня 2014 р.
